

JAROMIR BREJDAK

CIERN'
W CIELE

MYŚL APOSTOŁA PAWŁA
W FILOZOFII WSPÓŁCZESNEJ

WYDAWNICTWO WAM
KRAKÓW 2010

SPIS TREŚCI

Święty Paweł Fryderyka Nietzschego	23
Święty Paweł Sørensa Kierkegaard	48
Święty Paweł Martina Heideggera	87
Święty Paweł Zygmunta Freuda	117
Święty Paweł Maxa Schelera	128
Święty Paweł Simone Weil	144
Święty Paweł Martina Bubera	166
Święty Paweł Jacoba Taubesa	180
Święty Paweł Alaina Badiou	188
Święty Paweł Giorgio Agambena	215
Epilog	223

Praca ta jest próbą rekonstrukcji myśli świętego Pawła w wybranych koncepcjach filozoficznych. Obecność tej myśli jest wieloraka, obejmuje bezpośrednie próby filozoficznej interpretacji dziedzictwa Apostoła, próby wspólnego z nim filozofowania czy formy obecności, które są próbą odpowiedzi na główne problemy przez Pawła poruszane. Ten typ obecności odnajdujemy w dziele duńskiego myśliciela Sørena Kierkegaarda. Wynika ona nierzadko ze sprzeciwu, jak w przypadku Martina Bubera, czy odrzucenia i fascynacji, jak w przypadku Fryderyka Nietzschego. Jest to zatem praca, której można, idąc śladem Xaviera Tilliette'a¹, nadać tytuł *Święty Paweł filozofów*. Dokonałem w niej wyboru stanowisk, gdyż nie sposób ogarnąć wpływu Pawła na całość filozofii, na filozofię idealizmu chociażby. Tutaj odsyłam czytelnika do książki Xaviera Tilliette'a, gdzie można odnaleźć niektóre wątki dotyczące wpływu Apostoła na koncepcje Hegla czy Schellinga (kenoza a wyobcowanie *Entfremdung*). Pewnym niedostatkim tej próby jest brak wyczerpującej odpowiedzi na pytanie, na ile myśl świętego Pawła była dla tych autorów inspiracją i początkiem ich własnych koncepcji filozoficznych, a na ile służyła tylko ich egzemplifikacji. Praca ta nie jest egzegezą teologiczną listów Apostoła ani rekonstrukcją jego życiowych dokonań², lecz filozoficznym pokłosiem jego niepokornej i bezkompromisowej myśli, religijnym cierniem w cieple, by posłużyć się tą jego metaforą, obecną w zadziwiająco wielu filozoficznych koncepcjach nowożytnych i współczesnych.

¹ X. Tilliette, *Chrystus filozofów. Prolegomena do chrystologii filozoficznej*, tłum. A. Znaniecki, wprowadzenie T. Gadacz, Kraków 1996.

² Tutaj można by wskazać chociażby na pracę: J. Gnilka, *Paweł z Tarsu. Apostoł i świadek*, tłum. W. Szymona OP, Kraków 2001, zawierającą cenną bibliografię dotyczącą wielu aspektów działalności Apostoła.

Skąd moc działania tej myśli? Kim był Apostoł? Kim jest dla nas dzisiaj?

Paweł, moim zdaniem, może fascynować niesłychaną odwagą polegającą na przekraczaniu własnych granic nawet za cenę samotności czy wręcz odrzucenia. Przekraczanie to nie było zwykłym pokonywaniem ograniczeń, było ono na tyle świątoburcze, że kruszyło ustalony porządek zastanych dyskursów, skazując go tym samym na jeszcze większą samotność wynikającą z braku zrozumienia i możliwości artykulacji skarbu doświadczenia mistycznego, jakim było dla niego spotkanie ze zmartwychwstałym Jezusem. Paweł stał się „wszystkim dla wszystkich” (1 Kor 9, 22) po to, aby „Bóg był wszystkim we wszystkich” (1 Kor 15, 28). Pomijając próbkę politycznego zawłaszczenia, jakiemu często poddawany jest Paweł, chciałbym zwrócić uwagę na jedną z ciekawszych prób współczesnej rekonstrukcji charakterologicznej Apostoła, jakiej podjął się włoski reżyser Pier Paolo Pasolini:

Celem Pasoliniego było uczynienie z Pawła człowieka współczesnego, nie zmieniając nic w jego wypowiedziach. Chciał odnowić w sposób najbardziej bezpośredni, najbardziej gwałtowny, przekonanie o całkowitej aktualności Pawła. Chodziło o to, żeby dosłownie powiedzieć widzowi, że może on wyobrazić sobie Pawła tu i teraz, pośród nas, w absolutnej fizycznej egzystencji. Że to do naszego społeczeństwa zwraca się Paweł, że to dla nas płacze, nam grozi i wybacza, nas atakuje i czule obejmuje. Pasolini chciał powiedzieć: Paweł jest naszym wyobrażonym współczesnym, ponieważ uniwersalna treść jego nauczania, wraz z przeszkodami i niepowodzeniami, jest wciąż jak najbardziej realna³.

Twierdzenia Pawła mają ponadczasową prawomocność.

Centralnym tematem uczyniono relacje pomiędzy aktualną rzeczywistością a świętością. Kiedy tylko świat Historii zdaje się uciekać w tajemnicę, abstrakcję, czyste zapytywanie, to świat boski (świętości) wydarzeniowo (événementiellement) zstępuje pomiędzy ludzi, staje się konkretny i działa.

Film jest ukazaniem świętości w aktualnej rzeczywistości. Jak dokonuje się ta transpozycja?

Rzym jest Nowym Jorkiem, stolicą amerykańskiego imperializmu. Miejsce okupowanej przez Rzymian Jerozolimy, centrum kultury, zajmuje Paryż pod niemieckim butem. Małej zagubionej chrześcijańskiej wspólnoty

³ A. Badiou, *Święty Paweł: ustanowienie uniwersalizmu*, tłum. J. Kutyla, P. Mościcki, przedmowa K. Dunin, Kraków 2007, s. 46.

odpowiadają członkowie ruchu oporu, z kolei faryzeusze to pétainiści. Paweł jest Francuzem, pochodzi z dobrej burżuazji, jest kolaborantem i ściga członków ruchu oporu.

Damaszkiem jest Barcelona we frankistowskiej Hiszpanii. Faszysta Paweł udaje się z misją do frankistów. Na drodze do Barcelony, przemierzając południowo-zachodnią Francję, doznaje iluminacji. Przechodzi do obozu antyfaszystowskiego ruchu oporu.

Następnie udaje się w podróż, by głosić opór we Włoszech, Hiszpanii, Niemczech. Miejsce Aten, Aten sofistów, którzy odmówili wysłuchania Pawła, zajmuje współczesny Rzym z jego marnymi włoskimi intelektualistami i krytykami znieawidzonymi przez Pasoliniego. Wreszcie Paweł udaje się do Nowego Jorku, tam zostaje zdradzony, aresztowany i stracony w odrażających okolicznościach⁴.

Inny obraz Pawła, eksponujący w podobny sposób odwagę Apostoła do transgresji oraz jego wielkie pragnienie jedności z Bogiem, odnaleźć można wyjątkowo u Nietzschego w *Jutrzence* (paragraf 68), gdzie Paweł zostaje przedstawiony jako pierwszy chrześcijanin. W drodze do Damaszku Paweł miał, zdaniem Nietzschego, zrozumieć, że prawa bez Chrystusa wypełnić nie można. To dlatego on, obrońca prawa, stał się nagle głosicielem Chrystusa.

Rekonstrukcja poglądów Apostoła nie jest łatwa. Nie wykladał ich w uporządkowany i systematyczny sposób. Nie filozofował tak jak Platon piszący dialogi prezentujące jego poglądy. Nie filozofował tak jak Arystoteles dokonujący nierzadko pewnej hermeneutyki użycia pojęć takich jak substancja (*ousia*) czy szczęśliwość (*eudajmonia*), by przejść następnie od ich negatywnego określenia do ich istotowej charakterystyki. Nie filozofował tak jak święty Tomasz, piszący czy przemawiający do wykształconego grona czytelników ukształtowanych już przez ponadtysiącletnią tradycję chrześcijaństwa. Nie, Paweł pisał do ludzi, którzy zawierzili jego świadectwu, wstępując na trudną drogę naśladowania życia płynącego z Chrystusa, a uosobionego postacią Apostoła. Pisał najczęściej, odpowiadając na egzystencjalne problemy tych ludzi. Fragmenty myśli, które nam pozostawił, są często sprowokowane takimi właśnie problemami. Listy te są świadectwem i częścią jego życia, a także życia wspólnoty, której fundament stanowił. Mamy tu zatem do

⁴ Ibidem, s. 47.

czynienia nie z prezentacją jakiegoś gotowego systemu poglądów, ale z aplikacją własnego rodzącego się właśnie religijno-egzystencjalnego doświadczenia w określonej, najczęściej krytycznej, sytuacji jednej ze wspólnot, które założył. Niemalże jedynym źródłem wiedzy, jeśli można tak powiedzieć, jest własne doświadczenie formowane dzięki jego majeutyce. Kluczem do zrozumienia Pawła jest doświadczenie zdobyte w drodze do Damaszku. Doświadczenie to określiło kształt wiary Apostoła, wiary płynącej z doświadczenia, a nie z nabytej i wyuczonej wiedzy. Doświadczenie to może być rozpatrywane w kategoriach doświadczenia obecności⁵. Apostoł określa to fundamentalne dla jego wiary doświadczenie jako objawienie (Ga 1, 16), jako świetlaną wizję (2 Kor 3, 18; 4, 6) oraz jako bycie zdobytym przez Chrystusa i wypływające stąd dalsze zdobywanie Jego śmierci i Jego zmartwychwstania (Flp 3, 12). Doświadczenie Pawła u wrót Damaszku miało charakter doświadczenia i przemiany wewnętrznej wskutek spotkania z Jezusem, który „umiłował mnie i samego siebie wydał za mnie” (Ga 2, 20). W tym autentycznym opisie doświadczenia pojawia się charakter nieprzewidywalności dziejowej (*kairosu*), charakter łaski oraz charakter rewitalizacji, więcej jeszcze, element nowych narodzin, *nowego stworzenia*. Łukasz w *Dziejach Apostolskich* zapewne dramatyzuje to spotkanie, zastępując nieodłączną błogość doświadczenia wyrzutem Jezusa kierowanym do Pawła: „Szawle, Szawle, dlaczego mnie prześladujesz?” (Dz 9, 3), zniekształcając nieco fenomen tego spotkania. Odkrycie doświadczenia życiowego jako źródła religii oraz jako możliwej podstawy teologii czyni z Apostoła myśliciela nieustannie atrakcyjnego dla każdej, nawet religijnie sceptycznie nastawionej współczesności.

Zdumiewa fakt, że twórca antyfilozofii, za którego powszechnie uważa się świętego Pawła, wywarł tak duży wpływ na rozwój filozofii, widoczny szczególnie nie tylko w majeutycznej metodzie filozofowania, która za jego sprawą stała się fundamentem współczesnych nurtów

⁵ Zobacz na ten temat: T. Baerdsorth, *A sense of presence. The phenomenology of certain kinds of visionary and estanic experience, based on thousand contemporary first-hand accounts*, Oxford: Religious Experience Research Unit, Manchester College, 1977; także: G. Haeffner (2003) *Können Präsenzerlebnisse als religiös bedeutsame gelten?*, w: H. Eisenhofer-Halim (wyd.), *Wandel zwischen den Welten. Festschrift für Johannes Laube*, Frankfurt am Main, s. 251-269; oraz autora: (2007) *Doświadczenie obecności*, w: „Kwartalnik Filozoficzny”, t. XXXV, z. 1, s. 5-22.

uprawiania filozofii egzystencji, hermeneutyki czy fenomenologii życia⁶. W naszej interpretacji Paweł, i to na długo przed Kierkegaardem czy Heideggerem, stał się pierwszym „filozofem” egzystencji, o czym powiemy w rozdziale poświęconym *majeutycznym narodzinom*. W ostatnich latach wzmożoną obecność jego myśli dostrzec można w filozofii politycznej. Jesliby pokusić się o dalszą systematykę tego wpływu anty-filozofii na filozofię, można by tu wyróżnić kilka stanowisk.

⁶ Zob. E. Biser, *Paulus. Zeuge, Mystiker, Vordenker*, München, Zurich 1992 oraz idem, *Paulus. Zeugnis, Begegnung, Wirkung*, Darmstadt 2003. W obu pracach Biser nie unika filozoficznej recepcji myśli Apostoła.